

Mercè Rodoreda
MIRTIS *ir* PAVASARIS

Iš katalonų kalbos vertė Valdas V. Petrauskas

R A R A

Vilnius, 2022

PIRMA DALIS

I

...nusirengiau, sudėjau drabužius ant žolės ir prieš brisdamas į vandenį pažvelgiau į atspindintį jame dangų, ir saulės šviesa atrodė kitokia dabar, prasidėjus pavasariui, atgimusiam po ilgo įmygio žemėje ir medžių šakose. Bridau į vandenį iš lėto, nedrįsdamas kvėpuoti visa krūtine, nes visada bijojau, kad įžengus į vandenų pasaulį oras, pagaliau nusikratęs tokios kliūties kaip aš, įsisiautės ir užkauks viesulu, koks šėlsta žiemą, kone vartydamas namus ir žmones. Suradau vietą, kur upė plačiausia, vandeninčiausia, kuo toliau nuo miestelio, ten, kur niekas neužklysta, – nenorėjau, kad kas nors mane pastebėtų. Sniegui tirpstant, vanduo almėjo nuo kalnų, galingai veržėsi iš tamsos pro suskeldėjusių uolų plyšius. Ir džiaugsmingai liedamasis į vieną srautą srauniai tekėjo į upę.

Einant pro arklides ir diendaržius, prie manęs prikibo bitė ir atlydėjo iki pat upės drauge su mėšlo smarve ir saldžiu kaip medus jau spėjusių pražysti visterijų kvapu. Yriausi rankomis ir kojomis,

vanduo buvo šaltas, nužertas krištolinių atspindžių, iš už Aukštųjų Akmenų tekant sparčiai dangun kopiančiai saulei. Pasinėriau, kad suklaidinčiau bitę, gerai žinojau, kad senos, septynerių metų bitės labai gudrios. Vanduo buvo drumstas: stiklinis debesis, panašus į stiklinius rutuliukus kiemuose po visterijomis, tomis pačiomis visterijomis, apraizgiusiomis miestelio namus. Kiekvieną pavasarį dažome namus rausvai, gal todėl miestelyje šviesa kitokia, atsispindi nuo rausvų namų. Žiemą, įkalinti valgomuosiuose židinio liepsnos raudonai nupliekstomis sienomis, gaminame teptukus iš arklio ašutų, kuriuos viela priveržiame prie medinio koto. Kai pasigaminame, sudedame ir visi, vyrai ir vaikai, einame į Maraldinos kalną parsinešti raudonų dulkių, o tame kalne – vieni viržynai, pačioje viršūnėje – išdžiūvęs medis ir vėjas švilpauja brūzgynuose. Prie urvo į žemę įkalame baslį, pririšame mazguotą virvę ir leidžiamės ja žemyn. Vyras, kuris leidžiasi pirmas, šviečia mums žibintu. Leidžiamės į drėgną, juodą šulinį, išraizgytą gyslų, blizgančių, kol siekia saulės šviesa, ir pamažu blėstančių tamsoje, ir vos gyvi iš baimės, jeigu tenka leistis pirmą kartą, atsiduriame urve, raudoname ir drėgname kaip mirštančio ligonio burna. Paskui grįžtame į miestelį su pilnais maišais, sukrauname juos į stogines ir laukiame tinkamo laiko, tuomet sumaišome raudonas dulkes su vandeniu ir dažome namus rausvais dažais, kuriuos nulaižo žiema.

Blėstant nakčiai einame į Maraldinos kalną, kur visada pučia stiprūs vėjai. Nuo skardžio matome arklius aptvaruose. Mes patys atliekame jų darbą. Arklius auginame maistui. Skerdykloje visiems vadovauja senis, vadinamas kraujaleidžiu, skerdikai visi nusenę ir nieko kita nemoka, tik savaip skersti arklius, ir skerdtžia taip, kad mėsoje neliktų nė lašo kraujo ir kad ji atsiduotų ne mėsa, o medžiu. Kai leidžiamės nuo Maraldinos kalno, vėjas, stūmęs žemyn, kai kopėme aukštin, mus stumia aukštin, pasalomis užpuolęs iš brūzgynų, pančioja kojas, smogia į krūtinę. Pasak senų žmonių, vėjas

Maraldinos kalne nepaprastas, tai dvasių vėjas, dvasių be vietos, palaidai mirusių žmonių dvasių.

Prasideda tikra darbo šventė, kai puolame maišyti dulkes su vandeniu, rausvai dažyti namus ir visterijų stiebus bei šakas, nudažome visus namus, išskyrus vieną: to pono, gyvenančio ant kalno, lyg nuskelto iš vienos pusės, ant skardžio, ištisai apraizgyto gebenių, kurios suliepsnoja rudenį ir užgęsta.

II

Iškišau galvą iš vandens. Į akis tvykstelėjo šviesa. Valandėlę palaukiau, prieš lipdamas į krantą. Vanduo glamonėjo mane, būtų įsitraukęs, jei būčiau nesisipriešinęs, stumiamas, myluojamas būčiau atsidūręs ten, kur viskas baigiasi... išsitiesiau ant žolės. Bitė, ilgokai lydėjusi mane, matyt, dingo pametusi mano pėdsaką. Pulkas vorų audė tinklą nuo vienos šakos iki kitos, gausybė vabzdžių jau džiūvo prikibę prie jo gijų. Išroviau kuokštą žolių, vadinamų šunažolėmis: žemė tarp baltų šaknų buvo perdėm išvarpyta skruzdėlių urvelių. Pakėliau žemėmis apkibusias žoles ir padėjau ant kelio. Vėsios. Kai sušilo, nukračiau žemes ir numečiau šalin. Priešais buvo ūksmingas miškas, kur retkarčiais eina suaugusieji, o išeidami iš namų vaikus užrakina virtuvinėje spintoje. Ten uždaryti galime kvėpuoti tik pro žvaigždutes, išpjautas duryse, po vieną kiekvienose, tos žvaigždutės kiauros, tai lyg žvaigždžių formos langučiai.

Kartą paklausiau kaimynų berniuko, ar jų virtuvinės spintos durelės dviejų sąvarų, ar jį kartais ten užrakina, ir jis patvirtino, bet, pasak jo, žvaigždutės tokios mažos, kad jei tėvai ilgai negrįžta, būna bloga. Ima dusti. Pro tą žvaigždutę mato, kaip nueina suaugusieji, o paskui – tik rykais nukabinėtas sienas ir pelenus ugniakure. Suaugusieji grįžta paryčiais šūkaudami ir dainuodami gatvėse, sugula

ant grindų, užminga, daro naujus vaikus ir labai dažnai pamiršta atrakinti spintas, o kai atidaro, vaikai išeina apspange, skundžiasi, kad skauda strėnas kur kas labiau nei tada, kai tėvai supykę išperia. Mat, nors miestelis ir rausvai dažytas, žmonėms kartais sugadina nuotaiką arkliai, kaimynai, ponas, gyvenantis gebenių apraizgytame name aukštai ant skardžio. Ir taipgi karamenai, šešėliai, kurie šmaizžioja po krūmus, kėsindamiesi užpulti miestelį. Kumelei atsivedus kumeliuką, taip pat rengia šventę, bet nerakina mūsų spintose už žvaigždučių, nerakina nė per didžiąją šventę, kuri prasideda žvalgų šoku ir tęsiasi lenktynėmis su savimi. Pasak žmonių, tą dieną, kai kuris nors žmogus pralenkia save, tada jis laimi viską. Ir prieš vakarienę, po šokių ir lenktynių, nuogas žmogus įbrenda į upę, tekančią po miesteliu, ir plaukia pažiūrėti, ar vanduo nepaplovė akmenų, ar kartais apskritai nenuplaus viso miestelio. Ir kartais tas žmogus išneria sužalotu veidu, o kartais suvis nusklembtu. Ir kasmet gęsta gebenės, kurios išsigandusios raizgosi skardžiu iki pat vienišo pono namo. Rudens vėjas nuplėšia jų apdarą ir visus kiemus nukloja raudonais lapais. Tai vienintelė pono dovana, pasak žmonių, neskaitant vaikų, kuriuos dovanodavo būdamas jaunas. Visi miestelio nevykėliai – pono darbas. Kai nukrisdavo visi gebenių lapai, mes, vaikai, rinkdavome juos į krepšius ir džiovindavome, o vėliau suversdavome Aikštėje į krūvą, ir kai jiems degant ponas iškišdavo galvą pro siaurą, aukštą vidurinį langą, rodydavome jam liežuvį. Jis būdavo abejingas, lyg akmeninis. Ir, dūmams išsisklaidžius, uždarydavo langą ir atidarydavo tik kitais metais.

III

Naktį, būdavo, miestelyje girdėti, kaip po lovomis vaitoja upė, tarytum žemė vaitotų, lyg nešama, lyg pasmerкта garmėti drauge su

nematomu vandeniui, kuris atiteka plyna srove ir užputoja išsigan-
dęs, kad teko gyventi tamsoje, uolų ir visokių kliūčių užkardytam.
Būdavo, guliui, įvairių minčių kamuojamas, prieš užmigdamas, ir
nejučia vis galvoju ir galvoju. Prisimenu mamą, aukštą, tiesią kaip
šakalys, paraudusiomis akimis. Mėgo mušti vaikus. Sugadinti jau-
navedžiams pirmąją naktį. Kai jaunavedžiai įsikuria po vienu stogu,
kiaurą naktį stovi jų palangėje kaukdama kaip šuo. Kol ją nutildo
balzgana ryto šviesa. Niekas nekreipė dėmesio į mamos kauksmą,
nes ji buvo visiems išaiškinusi, kad ir jos motinos motina taip darė,
beje, kaip ir visos jos giminės moterys. Kaip žaibas išlėkdavo iš
namų, kai tik jaunavedžiai užsidarydavo miegamajame, ir pasiusdavo
kaukti iššiepusi dantis. Ir kai mama mirė ir atgulė po žeme, pirmąją
tėvo ir pamotės naktį, aš, tik aš vienas, girdėjau, kaip iki švintant
mama kaukia po tėvo langu.

Pamotė buvo labai balto gymio, melsvų akių, šviesiaplaukė, o vie-
na jos ranka buvo trumpesnė. Ir prieš užmigdamas galvodavau apie
tą pamotės ranką ir į žvaigždutę virtuvinės spintos durelėse. Ir galvo-
davau apie raudonas dulkes Maraldinos kalne, apie dvasių be vietos
debesį ir apie rudeniop rausvai pražystančius viržius. Galvodavau,
kaip sunku traukti maišus, be perstojo bumbsinčius į šulinio sienas.
Tėvui dirbant laukuose, į namus prieidavo senių iš skerdyklos, ir
pamotė sakydavo man: eik, padėk tėvui... Ir eidamas atsiskurdavau,
ir man atrodydavo, kad namas griūva, iš visų pusių apklėstas visterijų
šakų, lapų ir žiedų kekių. Eidavau spardydamas dulkes ir svaitydamas
akmenukus į driežus; kai nusibosdavo, nerdavau į upę ir plaukdavau
iš arti žiopsoti į siūbuojančias žoles ir vandens lėlijas.

Mane kerėjo sieros dulkelytės gėlių tuoktuvių metu. Upės atsaloje
jų plūduriavo ištisas klodas. Virš šunažolių sklaidėsi skystas ūkas.
Susitvarkęs su žolėmis, prisiminiau pono namą. Mačiau jį iš šono,
iš apačios, tą pusę, kuri be langu. Ir mačiau poną, jis kosčiodamas

valgė uogienę – neturėjo dantų, – laukdamas, kada upė pagaliau nusėstų miestelį. Retkarčiais du vyrai tvirta kartimi ilgai daužydavo visterijas, ir žemyn krisdavo namą gožiančių ūglių ir lapų lietus. Ir kiekvieną kartą, kai vienas tų vyrų imdavo kartimi daužyti visterijas ir ant žemės pasipildavo ūglių ir lapų lietus, ponas iškišdavo galvą ir žiūrėdavo į lauką, abiem rankomis įsikibęs į palangę.

IV

Patraukiau paupiu aukštupio link, kol pagaliau pasirodė medelynas. Užaugę sodinukai turės vešlių viršūnę ir tokį kaip alyvmedžio kamieną. Persodinti į kapines, priglaus savyje mirusiųsias. Sodinukai, didumo sulig manimi, priminė medžius, kokius matome tik sapne. Sustojau mirusiųjų miško pakrašty. Jau kurį laiką mačiau debesį drugelių: jie visada atskrenda, kai tik pradeda žydėti visterijos. Skraidė lyg apkvaišę, lyg apspangę tarp vešlių medžių, po ūksmingu penkiakampių lapų stogu, ir, kaip ne kartą man sakė kalvis, prie kiekvieno medžio kamieno apačioje buvo lentelė ir žiedas. Drugeliai buvo balti, žalsvo atspalvio sparneliais. Kai nutūpdavo kuris ant lapo, atrodydavo kaip žiedas. Saulės zuikučiai laigė per linguojančias viršutines šakas. Po kojomis čeženo sudžiūvę lapai. Kiekvienas lapas gyslų, kūlelių ir medienos statinys be mūro, be jokių rišamųjų medžiagų. Atsigulęs po medžiu, žiūrėjau aukštin į visą tą gyvenimą, verdantį virš galvos. Staiga išgirdau žingsnius.

Vienu šuoliu pasislėpiau krūmuose. Žingsniai artėjo. Krūmai buvo spygliuoti, ant geltono žiedo tupėjo bitė žiūrėdama į mane. Žingsniai sustojo. Buvo taip tylu, kad, rodos, girdėjau netoliese žmogaus kvėpavimą, ir girdint tą kvėpavimą man apmirė širdis, lyg kas būtų ją ranka sugniaužęs, ta pačia nelabąja ranka, kuri siekdavo manęs, kai ištisas valandas tupėdavau užrakintas virtuvinėje

spintoje, o kaime nebūdavo nė gyvos dvasios. Niekas nepasikeitė, laikas suslūgo, to šešėlio prislėgtas... ir viskas buvo kitaip.

Vėl pasigirdo žingsniai, lyg toldami, ir pro šakas kažkas blykstelėjo. Žmogus nešėsi šakes ant peties ir kirvį rankoje. Buvo nuogas iki juosmens, sužalota kakta, nubruožta į akmenis plaukiant požemine upe po miesteliu, ant krūtinės juodavo kuokštas plaukų. Bitė tarytum snaudė, kol geltonas žiedas krustelėjo vėjui papūtus, ir ji nuskrido. Žmogus, nosisukęs nuo manęs, įsmeigė šakes ir padėjo kirvį po medžiu, paskui atgalia ranka nusišluostė kaklą ir apsižvalgė. Išsigandau, kad pamatys mane, nes jo žvilgsnis stabtelėjo ties krūmais, kuriuose slėpiausi. Bet jis nepamatė. Ėmė vaikščioti nuo vieno medžio prie kito, skaitydamas, kas parašyta skardinėse lentelėse. Staiga užkliuvo už šaknies ir vos nepargriuvo. Tada nuėjo toliau į mišką. Jam dingus, lengvai atsidusau. Iš šviesos ir šešėlių kaitos supratau, kad šliaužia sudriskę debesys, nelyginant avių banda, man patiktų ganyti juos ir varyti ten, kur noriu. Tik tada susivokiau, kad žmogus sugrįžo, kai išgirdau pirmą kirvio kirtį ir pamačiau debesį drugelių. Kirvis kirto kryžių medžio kamiene. Jau paženklintą aštrių akmeniu: iš viršaus žemyn, iš kairės į dešinę. Žmogus dirbo iš peties, po valandėlės pravirko. Užkandau žadą. Paskui atsitiesė vis dar verkdamas, pasispjaudė delnus ir vėl ėmė kapoti. Skrisdama pro šalį, bitė užkliudė man skruostą. Kirvis vis giliau kapojo kamieną. Atsiskyres nuo debesies, ant žmogaus kojos nutūpė drugelis.

V

...norėjau jam pasakyti, kad ant jo kojos drugelis, bet tyliai glūdo-damas krūmuose užsimerkiau, kad nieko nematyčiau, ir stengiausi nieko negalvoti. Staiga atsimerkiau, nes nuščiuvo kirvio dūžiai.

Žmogus, jau iškirtęs kryžiaus skersinį, iš apačios dvišaka lazda užkabino žievę, įsisprendęs užvertė ją ir sulenkė perpus. Prismeigė ją prie medžio vinimi. Ir įkalė ją kirvio pentimi. Taip prikaldė visus keturis žievės kampus. Dabar medis atrodė kaip išskrostas arklys. Tuomet, darbuodamasis dvišaka lazda, išplėšė medžio šerdį, žalsvą, aukštą ir storą, didumo sulig žmogumi. Iš tos ertmės, kur buvo medžio šerdis, ėmė rūkti dūmai. Žmogus toliau plėšė šerdį, kol visiškai išplėšė ir numetė ant žemės. Tuomet priklaupė, nuleido galvą ir, sudėjęs rankas ant kelių, nurimo.

Daug apatinių šakų lapų buvo vikšrų sukapoti, kiti išvarpyti mažytėmis skylutėmis. Vikšrai kapojo lapus be perstojo, pamažu virsdami drugeliais. Žmogus apsigrėžė, paėmė lentelę, kabančią ant žiedo, ir pažiūrėjo, lyg matydamas pirmą kartą. Pirštu paglostė paviršių, vedžiodamas sulig kiekvienos raidės linija. Ir nuėjo su kirviu ir dvišaka lazda ant peties. Greit pasislėpiau krūmuose, nes jis grįžo. Verkdamas nugara atsirėmė į medį, atplėšė žievę paėmęs ją už kampų, ir vinys nukrito ant žemės. Ant šerdies nutūpė drugelis ir prilipo. Nusisukau. Kai atsisukau, pamačiau tik kryžiaus ženklą ant medžio kamieno.

Pirštų galais priėjau prie medžio. Aplink buvo dar ramiau nei tada, kai slėpiausi krūmuose. Tyliai skraidė drugeliai, gyveno ir dvėsė vikšrai, abipus išrėžto kryžiaus, tiek stiebo, tiek skersinio, putojo sakai pamažu užliedami medžio žaizdą...

Išsigandau: savaime putojančių sakų, šviesos ir šešėlių žaismo virš galvos plazdant galybei sparnelių... Ėmiau pamažu trauktis, kuo toliau, tuo greičiau, kol pagaliau puoliau bėgti lyg persekiojamas žmogaus, šakių, kirvio. Upės pakrantėje sustojau ir delnais užsiėmiau ausis, kad nebegirdėčiau tos ramybės. Perplaukiau upę. Kitame krante vėl ėmiau bėgti per erškėtrožes; nusikračiau išvarpytų lapų ir vikšrų tvaiko ir vėl pajutau visterijų kvapą ir mėšlo smarvę. Mirtis ir pavasaris. Griuvau ant žemės kraujo netekusia širdimi ir

atšalusiomis rankomis, nes man buvo trylika metų, o žmogus, įėjęs į medį numirti, buvo mano tėvas.

VI

Praėjau pro arklides, nudrožiau tiesiai per arklių aptvarą ir tada išgirdau kūjo dūžius. Saulėlydžio spinduliuose miestelis atrodė gaudiškas rausvai violetinio debesies. Pažvelgiau į skerdyklos bokšto laikrodį be rodyklių ir krūvą namų, dalį dar tebestovinių tiesiai ir didumą jau pakrypusių nuo visterijų naštos.

Kalvis, trumpas drūtas, buvo kreivų kojų. Kūjis ir priekalas, žiežirbas spjaudantis žaizdras ir geležis, lyg gyva šnypščianti vandenyje, – visa tai man visada patiko, nuo mažens, nuo pirmos dienos, kai nuėjau pažiūrėti, kaip kalvis kala žiedus, ylas ir plokšteles. Miestelio žmonių plokštelėse buvo tik vardas; pono mirusių artimųjų plokštelėse virš raidžių buvo paukštis atviru snapu ir bitė, beilekianti į snapą. Pasak žmonių, ponas buvo paskutinis giminės palikuonis. Iš turtuolių.

Vidurdienį, juo labiau vasaros vidurdienį, kai trūksta oro ir paunksnė melsva, visame miestelyje gausdavo kūjo dūžiai į priekalą. Matai? Žiedai. Nesakyk, kad nesu tau minėjęs: kai tik gimei, nukaliau tau žiedą ir plokštelę ir su tavo tėvu nuėjau pritvirtinti prie tavo medžio. Ir jis papasakojo apie mirusiųjų mišką, ir pasakė, kad niekada ten neičiau, kol nesubrėsiu.

Vos pamatęs mane prie slenksčio, jis nustojo kalti. Susivėlęs, vešliais antakiais, beveik suaugusiais virš nosies, iš ausų kyšančiais kuokštais šerių. Priėjau. Jo skruostu nuriedėjo prakaito lašas. Papasakojau, ką matęs. Jis nepasakė nė žodžio, įkišo galvą į kibirą, kur grūdindavo geležį, apsivilko savotiškus marškinius ir išbėgo nesusisagstęs. Likau bestovįs tarpdury drebėdamas taip, kad dantis ant